

ECONOMIE

Voor mijn ouders

Ha-Joon Chang

ECONOMIE

De gebruiksaanwijzing

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Vertaling Ernst de Boer en Ankie Klootwijk

© 2014 Ha-Joon Chang

Oorspronkelijke titel *Economics*

Oorspronkelijke uitgever Pelican,
an imprint of Penguin Books

© 2014 Nederlandse vertaling Ernst de Boer en Ankie Klootwijk
en Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Tekstredactie Yulia Knol

Met dank aan Arjo Klamer en Ed Lof

Register Kantoor Verschoor

Ontwerp omslag Philip Stroomberg

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

NUR 781

ISBN 978 90 468 1418 5

www.nieuwamsterdam.nl/chang

Inhoud

Dankwoord	7
Inleiding – Waarom al die moeite?	9
Waarom zou je iets van economie moeten weten?	
Intermezzo I – Leeswijzer	15
Deel I – Kennismaking	
1 – Het leven, het universum en alles	21
Wat is economie?	
2 – Van speld naar pinpas	33
Het kapitalisme van 1776 tot 2014	
3 – Hoe zijn we hier verzeild geraakt?	47
Een korte geschiedenis van het kapitalisme	
4 – Laat honderd bloemen bloeien	93
Hoe ‘bedrijf’ je economie?	
5 – Dramatis personae	139
Wie zijn de economische spelers?	
Intermezzo II – Een stapje verder...	163

Deel II – Het gebruik	
6 – Hoeveel wilt u dat het is?	169
Output, inkomen en geluk	
7 – Hoe groeit je tuin?	191
De wereld van de productie	
8 – Problemen bij de Fiduciaire Vertrouwensbank	219
Financiën	
9 – De geit van Boris moet dood	247
Ongelijkheid en armoede	
10 – Ik ken wel een paar mensen die werken	269
Werk en werkloosheid	
11 – Leviathan of de koning-filosoof?	291
De rol van de staat	
12 – ‘Alle dingen in weelderige overvloed’	313
De internationale dimensie	
Nawoord – Wat nu?	347
Hoe kunnen we het vak economie gebruiken om onze economie beter te maken?	
Noten	357
Register	374

Dankwoord

Het idee om een inleiding tot de economie voor een zo breed mogelijk publiek te schrijven werd voor het eerst in de herfst van 2011 geopperd door mijn toenmalige redacteur bij Penguin, William Goodlad. Sindsdien is Will een andere weg ingeslagen, maar hij heeft bruikbare voorstellen gedaan voor de opzet en het schrijven van het boek, hoewel hij zelf in die tijd intensief bezig was met het oprichten van een nieuwe onderneming.

Ik had het boek nooit kunnen schrijven zonder mijn redacteur, Laura Stickney. Het zal niet makkelijk voor haar zijn geweest, omdat ze perioden van radiostilte moest dulden en talloze versies van de eerste hoofdstukken heeft moeten lezen. Toch stelde ze vertrouwen in me en heeft ze het hele proces begeleid met haar zachtmoedige aansporingen en een heleboel uitstekende adviezen op zowel inhoudelijk als redactioneel vlak. Ik ben haar enorm veel dank verschuldigd.

Ivan Mulcahy, mijn literair agent, heeft zoals gebruikelijk belangrijke bijdragen geleverd. Vooral zijn suggesties ten aanzien van een eerste, onvoltooide ruwe versie heeft het boek nieuw leven ingeblazen op het moment dat het schrijfproces dreigde te stagneren en ikzelf het vertrouwen in het boek begon te verliezen.

Peter Ginna, mijn Amerikaanse redacteur, heeft ook een belangrijke inbreng gehad, vooral in de laatste fase van het schrijven.

Tallose vrienden hebben me met hulp en aanmoediging ter zijde gestaan, maar drie van hen verdienen een bijzondere vermelding. Duncan Green, William Milberg en Deepak Nayyar hebben alle hoofdstukken gelezen (sommige in meer dan één versie) en hebben buitengewoon nuttig commentaar geleverd. Ze hebben me ook moreel gesteund tijdens de vele lastige stadia van het boek.

Felix Martin heeft nuttige aanwijzingen gegeven voor de opzet van het boek toen het nog maar een concept was. Hij heeft ook verscheidene hoofdstukken

gelezen en zinvolle suggesties aan de hand gedaan. Milford Bateman heeft vrijwel alle hoofdstukken van het boek gelezen en heeft nuttige op- en aanmerkingen gemaakt. Finlay Green heeft eveneens de meeste hoofdstukken gelezen en heeft me suggesties aan de hand gedaan over allerlei manieren waarop ik mijn schrijven kon verbeteren.

Ook wil ik de vele mensen bedanken die verscheidene versies van de synopsis of hoofdstukken van het boek hebben gelezen en waardevol commentaar hebben geleverd. Dat zijn, in alfabetische volgorde: Jonathan Aldred, Antonio Andreoni, John Ashton, Roger Backhouse, Stephanie Blankenberg, Aditya Chakraborty, Hasok Chang, Victoria Chick, Michele Clara, Gary Dymski, Ilene Gabel, Geoffrey Hodgson, Adriana Kocornik-Mina, David Kucera, Costas Lapavistas, Sangheon Lee, Carlos Lopez-Gomez, Tiago Mata, Gay Meeks, Seumas Milne, Dimitris Milonakis, Brett Scott, Jeff Sommers, Daniel Tudor, Bhaskar Vira en Yuan Yang.

Promovendus en onderzoeksassistent Ming Leong Kuan heeft me op efficiënte en creatieve wijze geholpen met het verzamelen en bewerken van de gegevens voor het boek. Gezien het gewicht dat ik zelf aan de ‘echte cijfers’ hecht, was de bijdrage van Ming Leong van wezenlijk belang om het boek te maken tot wat het is.

In de twee jaar dat ik aan dit boek heb geschreven, hebben mijn vrouw Hee-Jeong, mijn dochter Yuna en mijn zoon Jin-Gyu behoorlijk afgezien, maar hebben ze me veel liefde en steun gegeven. Hee-Jeong en Yuna hebben bovendien veel hoofdstukken gelezen en die van waardevol commentaar voorzien. Jin-Gyu heeft me er voortdurend aan herinnerd dat er belangrijker dingen in het leven zijn dan economie, zoals Doctor Who, Hercule Poirot en Harry Potter.

Mijn gezin in Engeland zou nooit zo hecht zijn geweest zonder de liefde van onze familie in Zuid-Korea. Mijn schoonouders hebben ons bedolven onder hun liefhebbende steun. Mijn eigen ouders zijn een voortdurende bron van liefde en aanmoediging geweest voor ons. En bovenal: ik zou nooit zijn geworden wat ik nu ben zonder hun opoffering en opvoeding. Ik draag dit boek aan hen op.

Inleiding

WAAROM AL DIE MOEITE?

**Waarom zou je iets van
economie moeten weten?**

Waarom zijn mensen niet erg in economie geïnteresseerd?

Omdat je dit boek ter hand hebt genomen heb je waarschijnlijk op z'n minst een oppervlakkige belangstelling voor economie. Toch zul je misschien met enige schroom beginnen met lezen. De meeste mensen denken namelijk dat economie moeilijk is – misschien niet zo moeilijk als natuurkunde, maar toch behoorlijk lastig. Misschien heb je op de radio weleens een econoom een dubieuze uitspraak horen verkondigen, maar accepteerde je die omdat hij tenslotte de expert was en jij niet eens een behoorlijk boek over economie had gelezen.

Maar is economie echt zo moeilijk? Dat hoeft niet, als er in gewone taal over gesproken wordt. In mijn vorige boek, *23 dingen die ze je niet vertellen over het kapitalisme*, heb ik zelfs mijn nek uitgestoken door te zeggen dat het vak economie voor 95 procent een kwestie van gezond verstand is, en nodeloos ingewikkeld wordt gemaakt door het gebruik van jargon en wiskunde.

Economie is niet het enige vak dat buitenstaanders ingewikkelder vinden dan het in feite is. In elk beroep waar technische vaardigheden bij komen kijken, of het nu economie, loodgieterswerk of geneeskunde is, wordt jargon gebruikt dat de communicatie binnen de beroepsgroep vergemakkelijkt, maar dat de communicatie met buitenstaanders vertroebelt. Met een beetje cynisme kun je zeggen dat alle technische beroepen erbij gebaat zijn zich wat ingewikkelder voor te doen dan ze in feite zijn, om de hoge honoraria te rechtvaardigen die hun beoefenaren voor hun diensten vragen.

Dat neemt niet weg dat het vak economie het als geen ander voor elkaar heeft gekregen dat het grote publiek zich slechts met tegenzin op haar terrein waagt. Mensen hebben een uitgesproken mening over allerlei zaken zonder dat ze deskundig zijn op die gebieden: over klimaatverandering, het homohuwelijk, de oorlog in Irak en kerncentrales. Maar als het om economie gaat, zijn veel mensen niet eens geïnteresseerd, laat staan dat ze er een uitgesproken me-

ning over hebben. Wanneer heb je voor het laatst een discussie gevoerd over de toekomst van de euro, de ongelijkheid in China of de toekomst van de Amerikaanse industrie? Deze vraagstukken kunnen een enorme positieve of negatieve invloed op je leven hebben, waar je ook woont, omdat je kans op werk, je salaris, en uiteindelijk je pensioen ervan afhangen, maar waarschijnlijk heb je daar niet serieus over nagedacht.

Deze wonderlijke stand van zaken kan maar gedeeltelijk worden verklaard door het feit dat economische kwesties nu eenmaal veel minder tot de verbeelding spreken dan zaken als liefde, maatschappelijke ontwrichting, dood en oorlog. Het komt vooral doordat mensen de afgelopen decennia is voorgehouden dat economie, net als natuur- en scheikunde, een ‘exacte wetenschap’ is waarin er op elke vraag maar één juist antwoord is. De niet-experts moeten de ‘consensus in de beroepsgroep’ dus gewoon maar accepteren en er verder niet over nadenken. Gregory Mankiw, hoogleraar economie aan Harvard en schrijver van een van de populairste studieboeken over economie, zegt: ‘Economisten geven zich graag uit voor wetenschapper. En ik kan het weten, want dat doe ik zelf ook vaak. Als ik college geef, beschrijf ik het vak economie bewust als wetenschap, zodat de studenten niet het idee krijgen dat ze zich in een onzeker academisch avontuur storten.’¹

Zoals echter in de loop van dit boek duidelijk zal worden, kan economie nooit een wetenschap worden zoals natuur- of scheikunde. Er bestaan allerlei verschillende economische theorieën die stuk voor stuk verschillende aspecten van een complexe realiteit belichten, uitgaan van verschillende morele en politieke waardeoordelen en tot verschillende conclusies komen. Bovendien zitten economische theorieën er bij voorspellingen over ontwikkelingen in de echte wereld voortdurend naast, ook op de terreinen waarop ze zich concentreren, niet in de laatste plaats doordat menselijke wezens een vrije wil hebben, in tegenstelling tot scheikundige moleculen of fysieke objecten.²

Als er in de economie niet zoets als het enig juiste antwoord is, kunnen we het vak niet uitsluitend aan de experts overlaten. Dat betekent dat iedere verantwoordelijke burger iets van economie af moet weten. Daarmee bedoel ik niet dat hij een dik studieboek moet pakken en een bepaald economisch standpunt van buiten moet leren. Het is juist nodig dat we in de gaten krijgen dat er verschillende economische theorieën bestaan en dat we leren beoordelen welke theorie in bepaalde economische omstandigheden het meest zinvol is en van welke morele waarden en politieke doelstellingen zij uitgaat (merk op dat ik niet zeg ‘welke theorie de juiste is’). Daar is een boek voor nodig

waarin economie wordt besproken op een manier die nog niet is uitgeprobeerd, en ik denk dat dit boek in die behoefte voorziet.

In hoeverre is dit boek anders?

In hoeverre verschilt dit boek van andere inleidingen in de economie?

Eén verschil is dat ik mijn lezers serieus neem. En dat meen ik echt. Dit boek is geen voorgerekauwde versie van een ingewikkelde eeuwige waarheid. Ik laat mijn lezers kennismaken met een heleboel manieren om de economie te analyseren in de overtuiging dat ze heel goed in staat zijn die verschillende benaderingen te beoordelen. Ik ga de discussie over de meest fundamentele methodologische vraagstukken in de economie niet uit de weg, zoals de vraag of het een 'exacte' wetenschap is of welke rol morele waarden in de economie (moeten) spelen. Indien mogelijk probeer ik aan te geven welke aannames aan de verschillende economische theorieën ten grondslag liggen, zodat de lezer zelf kan beoordelen hoe realistisch en plausibel die zijn. Ik vertel mijn lezers ook hoe economische cijfers worden afgeleid en geconstrueerd, en druk ze op het hart om cijfers niet te zien als even objectief als bijvoorbeeld het gewicht van een olifant of de temperatuur van een pan water.* Kortom, ik probeer mijn lezers uit te leggen hóé ze moeten denken in plaats van wát ze moeten denken.

Dat ik de lezer meeneem naar het diepste niveau van analyse betekent echter niet dat het boek echt moeilijk is. Er staat niets in dit boek dat de lezer niet kan begrijpen als hij of zij voortgezet onderwijs heeft genoten. Het enige wat ik van mijn lezers vraag is de nieuwsgierigheid om erachter te komen wat er speelt, en het geduld om een paar alinea's achter elkaar te lezen.

Een ander in het oog springend verschil met andere economieboeken is dat er in mijn boek een heleboel informatie over de echte wereld is te vinden. En als ik zeg 'wereld', dan meen ik dat ook. Er staan gegevens over een heleboel landen in. Dat wil niet zeggen dat alle landen evenveel aandacht krijgen, maar in tegenstelling tot andere economieboeken beperkt de informatie in dit boek zich niet tot een of twee landen of tot een soort land (bijvoorbeeld rijke landen of arme landen). Veel van die informatie wordt in de vorm van cijfers gepresenteerd: hoe groot de wereldeconomie is, welk deel daarvan in de vs of Brazilië wordt geproduceerd, welk deel van hun productie China of

* Maar desgevraagd zullen wetenschappers je uitleggen dat zelfs díé cijfers niet volkomen objectief zijn.

de Democratische Republiek Congo investeren, hoeveel uur per week de mensen in Griekenland of Duitsland werken. Maar die cijfers worden aangevuld met kwalitatieve informatie over institutionele regelingen, historische achtergronden, een bepaald type beleid en noem maar op. Ik hoop dat de lezer aan het eind van het boek kan zeggen dat hij of zij een beetje snapt hoe de economie in de echte wereld nou in haar werk gaat.

‘En nu even iets heel anders...’*

* Zoals ze in *Monty Python’s Flying Circus* altijd zeiden.

Intermezzo I

LEESWIJZER

Ik beseft dat niet alle lezers bereid zijn een hoop tijd aan dit boek te besteden, in eerste instantie tenminste. Daarom stel ik verschillende manieren voor om dit boek te lezen, afhankelijk van hoeveel tijd je eraan kunt besteden.

Als je tien minuten hebt: Lees de hoofdstuktitels en de eerste pagina van elk hoofdstuk. Als ik geluk heb, blijkt je er na die tien minuten opeens een paar uur voor uit te willen trekken.

Als je een paar uur hebt: Lees hoofdstuk 1 en 2 en daarna het nawoord. Blader de rest gewoon door.

Als je een halve dag hebt: Lees alleen de hoofdpunten – de kopjes en de cursief gedrukte samenvattingen die je om de zoveel paragrafen tegenkomt. Snelle lezers kunnen misschien van elk hoofdstuk ook de inleiding en de slotopmerkingen meepikken.

Als je de tijd en het geduld hebt om alles te lezen: Doe dat alsjeblieft. Dat is het effectiefst. En daar maak je me erg blij mee. Maar zelfs dan kun je stukken overslaan die je niet erg interesseren en kun je je beperken tot de kopjes van die gedeelten.

DEEL I

KENNISMAKING

1

HET LEVEN, HET UNIVERSUM EN ALLES

Wat is economie?

Wat is economie?

Lezers die niet vertrouwd zijn met het onderwerp zouden kunnen denken dat het de bestudering van de economie is. Scheikunde is tenslotte de bestudering van chemische stoffen, biologie bestudeert levende organismen en sociologie houdt zich bezig met de bestudering van de samenleving, dus moet economie wel de bestudering van de economie zijn.

Maar volgens enkele van de populairste economieboeken van onze tijd is economie veel meer dan dat. Die beweren dat economie zich bezighoudt met de 'ultieme vraag' – over 'het Leven, het Universum en Alles', zoals het wordt genoemd in *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy* (*Het Transgalactisch Lijfters-handboek*), het komische cult-sciencefictionboek van Douglas Adams, dat in 2005 is verfilmd met Martin 'De Hobbit' Freeman in de hoofdrol.

Volgens Tim Harford, journalist voor de *Financial Times* en schrijver van het succesvolle boek *The Undercover Economist* (*De economische detective*), gaat economie over het Leven – hij heeft zijn tweede boek de titel *The Logic of Life* (*Waarom we doen wat we doen*) gegeven.

Tot nog toe heeft geen enkele econoom beweerd dat economie het Universum kan verklaren. Het universum blijft voorlopig het terrein van natuurkundigen, die voor de meeste economen, in hun verlangen van hun vak een exacte wetenschap te maken, eeuwenlang als voorbeeld hebben gediend.* Maar sommige economen zijn daar wel dicht bij in de buurt gekomen – zij beweerden dat economie zich bezighoudt met 'de wereld'. Om een voorbeeld te geven, de ondertitel van het tweede deel van Robert Franks populaire reeks *The Economic Naturalist* luidt: *How Economics Helps You Make Sense of Your World* ('Hoe economie je helpt de wereld te begrijpen').

* Dit staat bekend als bètanijd.

En dan hebben we nog het Alles. De ondertitel van *Logic of Life* luidt: *Uncovering the New Economics of Everything* ('De ontrafeling van de nieuwe economie van alles'). En *Freakonomics* van Steven Levitt en Stephen Dubner – waarschijnlijk het bekendste economieboek van onze tijd – is zoals de ondertitel zegt, een verkenning van de *Hidden Side of Everything* (de 'verborgen kant van alles'). Robert Frank sluit zich daarbij aan, hoewel zijn aanspraak een stuk bescheidener is. In de ondertitel van zijn eerste boek in de *Economic Naturalist*-reeks zegt hij slechts: *Why Economics Explains Almost Everything* ('Waarom economie bijna alles verklaart', nadruk toegevoegd).

Dus daar zitten we dan. Economie gaat (bijna) over het Leven, het Universum en Alles.*

Als je erover nadenkt is dat nogal pretentius voor een vakgebied dat opzichtig heeft gefaald in wat de meeste niet-economen als zijn voornaamste taak beschouwen: het verklaren van de economie.

In de aanloop naar de financiële crisis van 2008 verkondigden de meeste economen aan de wereld dat de markten het zelden bij het verkeerde eind hebben en dat de moderne economie manieren heeft gevonden om de weinige plooiën die door marktwerking worden veroorzaakt, glad te strijken. Robert Lucas, in 1995 winnaar van de Nobelprijs voor de Economie,** verklaarde in 2003 dat 'het probleem van depressie-preventie is opgelost'.¹ De meeste economen werden dus volslagen verrast door de wereldwijde crisis van 2008.*** Dat niet alleen, maar ze zijn er ook niet in geslaagd werkzame oplossingen te bedenken om de aanhoudende nasleep van die crisis in te dammen.

Dit allemaal in aanmerking genomen lijkt de economie te lijden aan een

* Dat zou het werk van economen trouwens wel makkelijk maken, want het antwoord op de ultieme vraag kennen we al: dat is 42. Maar laten we het daar een andere keer over hebben.

** De Nobelprijs voor de Economie is geen echte Nobelprijs. In tegenstelling tot de oorspronkelijke Nobelprijs (voor Natuurkunde, Scheikunde, Fysiologie of Geneeskunde, Literatuur en Vrede), die aan het eind van de negentiende eeuw door de Zweedse industrieel Alfred Nobel is ingesteld, is de prijs voor de economie in 1968 ingesteld door de Zweedse centrale bank (Sveriges Riksbank), en wordt daarom officieel de 'Sveriges Riksbank-prijs voor de Economische Wetenschappen ter nagedachtenis aan Alfred Nobel' genoemd.

*** Maar dat zou wijlen John Kenneth Galbraith (1908-2006) niet hebben verbaasd, die ooit de droge uitspraak deed dat 'de enige functie van economische voorspellingen is om de astrologie respectabel te laten lijken'.